

HƏYATINI SƏNƏTƏ VƏ XALQINA HƏSR EDƏN TƏDQİQATÇI

Sənətsüənəslıq bizim üçün ilk baxışda bəlli olan, lakin öz məzmununa görə dərin problemləri araşdıran bir elm sahəsidir. İlk formalaşma mərhələsində toplayıcı, yığmcıl, həmçinin tarixi və təbliği səciyyə daşıyan bu elm, inkişaf etdikcə nəzəri metodoloji araşdırmalara üstünlük verməyə başlayır. Tarixi və nəzəri araşdırmalar sintez halında Azərbaycanda sənətsüənəslıq elminin əsasını təşkil edirlər. Bu sahədə tədqiqat apararı tanınmış alimlər qədim zamanıdan başlayaraq, bizim dövrə kimi mədəniyyət tariximizi öyrənir və təhlil edirlər. Mədəniyyətin, o cümlədən incəsənətin bir çox sahələrini araşdıran tədqiqatçı-sənətsüənəslarımız müxtəlif səpkili və miqyaslı problemləri ictimai elmlərin bir çox sahələri ilə – din, fəlsəfə, etnoqrafiya, kulturologiya və b. ilə sıx əlaqədə tədqiq edirlər.

Azərbaycan mədəniyyətinin və incəsənətinin tədqiqi və təbliği yolunda mühüm nailiyyətlər əldə etmiş sənətsüənəslıq elmi böyük inkişaf yolu keçmiş, neçə-neçə görkəmli tədqiqatçı-alim yetişdirmişdir. Bədii mədəniyyət tarixinin, incəsənətimizin zəngin ənənələrinin hərtərəfli öyrənilməsi sayəsində aparılan araşdırmaların, geniş miqyaslı tədqiqatların rolu danılmazdır. Milli bədii irsimizin və estetik fikrin zəngin ənənələri zəminində təşəkkül tapıb inkişaf etmiş müasir sənətsüənəslıgımız son yarım əsr ərzində bir sıra uğurlu nailiyyətlər qazanmışdır.

Çoxəsrlik incəsənətimizin görkəmli tədqiqatçılarından və təbliğatçılarından biri olan görkəmli Azərbaycan alimi – Əməkdar incəsənət xadimi, sənətsüənəslıq üzrə elmlər doktoru, professor Kübra Muxtar qızı Əliyevanın elmi yaradıcılığı Azərbaycan sənətsüənəslıgında xüsusi yer tutur.

Uzun illər AMEA-nın Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun əvvəl “Dekoratıv-tətbiqi sənətlər” şöbəsində aparıcı elmi işçi, sonra “Qafqaz Albaniyasının memarlığı və incəsənəti” şöbəsinin müdiri, hazırda isə İnstitutun elmi işlər üzrə direktor müavini vəzifəsində çalışdığı elmi-təşkilatçılıq işini K.M. Əliyeva, yüksək səviyyəli elmi kadrların hazırlanması ilə nəticələnən peda-

qoji fəaliyyətlə uğurla uzlaşdırır və milli elmimizi peşəkar tədqiqatçı ordusu ilə zənginləşdirir.

Kübra Əliyeva milli sənətsüənəslıq məktəbinin banilərindən biridir. Azərbaycan sənətsüənəslıq elminin inkişafına sözün əsl mənasında böyük əmək qoymuş, Azərbaycan incəsənətinin, xüsusilə maddi mədəniyyətimizin ayrılmaz hissəsi olan xalça sənətinin, bütövlükdə dekorativ-tətbiqi sənətimizin tədqiqində və bu mədəniyyətin dünyada təbliğ olunması yolunda yorulmadan çalışan K.Əliyeva, tarixi keçmişimizə, ötən nəsillərin bizə yadigar kimi qoyduğu sənət nümunələrinin öyrənilməsinə daha çox maraq göstərir.

O, xalqımızın çoxəsrlik zəngin bədii irsini ardıcıl olaraq öyrənir, milli təsviri sənətimizdə professional növ və janrların yaranması prosesində, XX əsr ərzində Azərbaycanın mədəni həyatı mövzularına həsr olunmuş tədqiqatlar üzərində çalışır. Azərbaycan dekorativ-tətbiqi sənəti tarixi və nəzəriyyəsinin müxtəlif aspektlərinin tədqiq olunma tərzinə nəzər yetirərkən, müəllifin incəsənətin qarşılıqlı əlaqələri probleminə həssas münasibətinin şahidi olur. O, Azərbaycanın bütün bölgələrini gəzərək dekorativ-tətbiqi sənətin bütün növlərinə aid çox böyük və zəngin materiallar toplamış və bu gün də toplanmaqdadır. Bu materiallar sonradan işlənərək onun “Azərbaycanın xovsuz xalçaları”, “Azərbaycanın xalça və xalçaçılıq terminləri” (R.Əfəndiyevlə birgə) və s. kitablarına daxil oldular.

Müxtəlif tipologiyaya və dekorun və rəngin lokal çalarlarına malik Azərbaycan xalçalarının hüdudsuz sərvətini təhlil edən Kübra Əliyeva ilk dəfə olaraq xalçaların məktəbləri haqda mülahizələr yürütdü və öz nəzəriyyəsini faktiki müddəalarla əsaslandırdı.

Alimin Təbriz xalçalarının tədqiqi üzrə işi onun “Təbriz xalça məktəbi” adlı sənətsüənəslıq üzrə elmlər doktoru alimlik dərəcəsinə yiyələnmək üçün təqdim etdiyi dissertasiyasının əsasını təşkil etdi. Bu dissertasiyanı tədqiqatçı-alim 2004-cü ildə Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasında müvəffəqiyyətlə müdafiə etdi. Təbriz xalça nümunələrini axtarışı ilə bağlı Kübra Əliyeva o dövrdə dünyanın bütün məşhur muzeylərini gəzdirdi, fars dilini, bütövlükdə İran mədəniyyətini öyrəndi, hətta sufiliyin tədqiqi ilə məşğul oldu, çünki alimin fikrincə Təbriz xalça məktəbi məhz sufi simvolikası əsasında qurulub.

Polşada polyak dilində çıxan “Azərbaycan xalçaları” adlı növbəti monografiya işi üzərində özünə xas elmi ehtirasla çalışan alim, xalçalarımızın naxış zənginliyinin özünəməxsus xüsusiyyətləri barədə mülahizələr yürüdü,

Azərbaycan xalçalarının uzaq keçmişini, ənənəvililiyini, onların xalqımızın estetik düşüncə tərzinin formalaşmasındakı rolunu, sənətkarlıq mahiyyətini əsaslı sübut edən faktları üzə çıxara bilmişlər. K.Əliyeva xalça sənəti tarixinin inkişaf mərhələləri və onun sakinlərinin bacarıqlı əlləri ilə yaradılmış ən gözəl xalça nümunələrini nəzərdən keçirir. Onun araşdırdığı Azərbaycan xalçaçılıq sənətinin incəsənət tariximizdə özünəməxsus xüsusi yeri vardır. Bu sənət növü uzaq keçmişdən gələn yerli bədii-texniki ənənə, xalqın həyat təzi, məişəti və regionun rəngarəng təbiətlə həmişə sıx əlaqədə olmuşdur.

Bütövlükdə 8 monoqrafiya müəllifi olan K.Əliyevanın tədqiqatçılıq işi çoxcəhətli elmi-təşkilatçılıq və ictimai fəaliyyətlə əlaqəlidir. Uzun illərdir ki, o, Azərbaycan Milli İncəsənət Muzeyinin, Azərbaycan Tarixi Muzeyinin və bir çox başqa təşkilatlarının üzvüdür, nüfuzlu elmi jurnalların redaktə heyətinə daxildir. Mədəniyyət Fondunda, 1988-ci ildən üzvü olduğu Azərbaycan Rəssamlar İttifaqında, akademik Azad Mirzəcanzadənin rəhbərlik etdiyi Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının 20 il ərzində “Musiqi, memarlıq və incəsənət” bölməsində ekspert komissiyasının sədr müavini və eksperti kimi çalışmışdır. “İqbal” fondunda 15 il ərzində mühazirələr oxumuş və sərgilər keçirmişdir.

Beləliklə, Kübra Əliyeva heç vaxt gərgin elmi-tədqiqat fəaliyyətinin tempini azaltmır. 2010-cu ildən bu günə Kübra Əliyeva AMEA-nın Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun elmi işləri üzrə direktor müavini.

Xaricdə incəsənətimizin təbliği işində Kübra Əliyevanın xidməti çox böyükdür. Sənətsünas-alim Azərbaycan dekorativ-tətbiqi sənətinin ən böyük təbliğatçılarından biridir. 1986-cı ildə o, Londonda L.Kərimovun fərdi sərgisini keçirmiş və bu sərgi üçün ingilis dilində nəfis kataloq tərtib etmişdir. Xalçaçı-rəssam L.Kərimovun Tbilisi şəhərindəki tarix muzeyində də fərdi sərgisini keçirmiş, eyni sərgi Bakıda Xalça muzeyində də keçirilmişdir. K.Əliyeva sərgiyə rus dilində sanballı kataloq yazmışdır.

Ümumiyyətlə, K.Əliyeva dekorativ-tətbiqi və təsviri sənət sahəsində çalışan bir çox rəssamların fərdi sərgisini keçirmiş və onların kataloqlarını hazırlamışdır. Onlardan xüsusi olaraq Almaniyada yaşayan azərbaycanlı rəssam Əşrəf Heybətovun fərdi sərgisini Berlində (alman dilində) və Bakıda keçirilən sərgilərin kataloqlarını tərtib və şərh etmişdir. Bundan başqa Tamilla Qurbanovanın kukla sərgisini, Neva Ağaliyevanın, Arzu Həşimovanın fərdi sərgilərini, İran tədqiqatçı-rəssamın Müjgan xanım Nikbəxtin rəngkarlıq sərgisini, rəssam-memar Elmir Hüseynovun kataloqunu, gənc rəssam Orxan Mi-

ralayevin qrafika, dekorativ rəngkarlıq və qobelen sərgisini keçirib və kataloq tərtib etmişdir.

Onun elmi axtarışları bu gün də davam edir. Alimin Azərbaycanın xalq və dekorativ-tətbiqi sənətinin ayrı-ayrı məsələlərinə həsr olunmuş bir sıra maraqlı və məzmunca dərin məruzələrin müəllifinin bir sıra xarici ölkələrdə çap olunmuş əsərlərinin əhəmiyyəti ölçüyə gəlməz dərəcədə qiymətlidir. Alimin elmi məqalələrinə coğrafiyası çox genişdir. Tədqiqatçı-alimin Azərbaycan xalçası və dekorativ-tətbiqi sənətinin başqa sahələri üzrə elmi məruzələri Türkiyədə, Hindistanda, Fransada, İngiltərədə, Avstriyada, Almaniya, İsraildə, Kiprdə, İranda, Rusiyada, Makedoniyada və s. ölkələrdə keçirilən elmi simpozium və konfranslarda səslənib, 40-a yaxın elmi məqalələri Moskva, Kazan, Yerusəlim, London, Paris, Sietl (ABŞ) və b. şəhərlərin elmi dərgilərində çap olunaraq Azərbaycan mədəniyyətinin və incəsənətinin, xüsusilə dekorativ-tətbiqi sənətinin dünyada tanıtmağına, təbliğ olunmasına xidmət edir. Bu əsərlər Azərbaycan xalça sənətinin, bütövlükdə dekorativ-tətbiqi sənətinin tarixi, başqa-başqa sahələri və bir çox nəzəri problemləri işıqlandırılmışdır. Beləliklə, alimin xaricdə nəşr olunmuş əsərlərinin mədəni siyasətimiz üçün əhəmiyyəti danılmazdır. K.Əliyevanın bu əsərləri bir neçə nəsillərə və incəsənət həvəskarlarına xidmət edəcəkdir. Bu tədqiqatlar Azərbaycan xalq və dekorativ tətbiqi sənətinin bütün növlərini əhatə edir.

Alim, mükəmməl elmi tədqiqat işləri ilə yanaşı, kadr hazırlığına da xüsusi diqqət yetirir. 1979-cu ildən başlayaraq, Kübra Əliyeva Memarlıq və İncəsənət institutunda elmi-tədqiqat işi ilə yanaşı fəal surətdə pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olmağa başlayır. Toplanmış biliklərlə paylaşmağın vaxtı çatmışdır. O, Mədəniyyət və İncəsənət Universitetində, İnşaat və Memarlıq Universitetində, Qərb Universitetində incəsənətin tarixi və nəzəriyyəsinin, dizayn, ergonomika, şərq və qərb incəsənəti tarixi və s. üzrə mühazirələr oxuyur. 2005-ci ildən Kübra Əliyeva Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının "İncəsənət tarixi" kafedrasının professorudur. Öz tələbələrinə o, Azərbaycan incəsənəti və memarlığı tarixini, onların sıx əlaqəsini və qarşılıqlı asılılığını araşdırıb-çatdırır, dizayn və ergonomika tarixi ilə bərabər tətbiqi sənətin ayrı-ayrı sahələrinə aid müxtəlif sənət nümunələrinin, o cümlədən keramika və metal işləmə, bədii toxuculuq üzrə mütəxəssislər hazırlayıb, o cümlədən Azərbaycan xalqının unudulmuş xalq sənəti sahələri olan keçəçilik, çətənçilik növlərinin texnologiyasının yenidən bərpasına nail olub, bu sahədə rəssam-mütəxəssislər hazırlamışdır. Bu sırada çətən rəssamları Tariyel Bəşirov və

Qərib İbrahimovun göstərmək olar. Kübra Əliyevanın yetirməsi olan Neva Ağaliyeva isə artıq 20 ildir ki, professor Vidadi Muradovun rəhbərlik etdiyi Azər-İlmə MMC-nin baş rəssamıdır. Məhz bu istehsal birliyinin fəaliyyəti sayəsində bu gün onların istehsal etdiyi xalçaları brendə çevrilib.

Sənətsünas-alim Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin Quba şəhərində açılmış filialında 10 il bədii toxuculuq sahəsində mütəxəssislər yetişdirmişdir. Həmin mütəxəssislər bu gün Quba şəhərində Azərbaycan incəsənətinin təbliğ etməklə bərabər kolleclərdə dərs deyirlər.

Onun hazırda respublikamızın müxtəlif elmi və mədəni ocaqlarında çalışan çoxlu fəlsəfə doktoru səviyyəli dissertasiyaları müdafiə etmiş yetirmələri çalışırlar. Ölkə vətəndaşları ilə yanaşı K.Əliyeva xaricdən gələn gənc alimlərin yetişməsində də eyni fədakarlıq göstərir. Hazırda Türkiyədə, Misirdə, İranda işləyən, vaxtilə isə professor K.Əliyevanın dissertantı olan gənc sənətsünasların elmi-tədqiqat işləri Azərbaycan və Türkiyə, Azərbaycan və Misir dekorativ-tətbiqi sənətlərinin qarşılıqlı əlaqəsinə, İran qadın rəssamlarının yaradıcılığına və bir çox başqa mövzulara həsr olunmuş dəyərli elmi əsərlər, alimin elmi maraqlarının Azərbaycanın hüduqlarını aşmasından xəbər verir, eyni zamanda azərbaycanlı alimin Şərq dünyasına, mədəniyyətinə, incəsənətinə sevgisini, sədaqətini, sadıqlığını bir daha büruzə verir.

Məşhur Azərbaycan sənətsünası, Əməkdar incəsənət xadimi, sənətsünaslıq üzrə elmlər doktoru, professor, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun elmi işlər üzrə direktor müavini Kübra Əliyeva yaradıcılığı boyu sənətsünaslığımızın başlıca problemləri ətrafında aparılan kollektiv tədqiqatların fəal iştirakçısıdır. O, Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasının III cildədən başlamış X cildə kimi dekorativ-tətbiqi sənət sahəsindəki məqalələrin müəllifidir. Onun Moskvada çıxan xüsusi cild “Искусство” adlı ensiklopediyasında məqalələri çap olunub.

O, işlədiyi materiallarında da incəsənətimizin bədii hadisələrinin tarixi miqyasını həssaslıqla duymuş, heç bir halda sənətsünaslığın bu və ya digər probleminə zamanın aparıcı ideologiyası baxımından deyil, tarixin obyektiv yozumundan yanaşmağı vacib sanmışdır. Məhz bu cəhətdən də onun elmi yaradıcılığı heç bir dövrün təsirinə məruz qalmadan öz dəyərini hifz edir. Kübra Əliyeva bugünkü cavan alimlərimiz üçün, gənclər üçün, ümumiyyətlə insanlar üçün gözəl nümunə, nümunə ola biləcək dəyərli xarakter cizgilərinə malik bir alim vətəndaşdır, sözün əsl mənasında işıqlı bir insan, ləyaqətli bir şəxsiyyətdir.

Gələcəyə yönəlmiş, planlar quran, yeni-yeni zirvələri fəth edən şəxsiyyət – Kübra Əliyeva taleyinin nadir ornamentini yaradır.

Sənətşünaslıq elmi nailiyyətlərinə görə Əməkdar incəsənət xadimi fəxri ada layiq görülmüş professor Kübra Əliyeva bir insan, bir şəxsiyyət kimi həyata, hadisələrə, insanlara obyektiv, ağıllı, vicdanlı münasibət bəsləyir. Alim, pedaqoq, vətənpərvər – Kübra Əliyeva haqqında danışanda bu üç anlayış biri birindən ayrılmazdır.

Açar sözlər: sənətşünas, tədqiqatçı, təbliğatçı, alim, dekorativ-tətbiqi sənət, xalça, xalq sənəti.

Севиль Садыхова

Исследователь, посвятивший свою жизнь искусству и народу

Статья посвящена творческой и научной деятельности известного азербайджанского искусствоведа, Заслуженного деятеля искусств, доктору искусствоведения, профессору Кюбре ханум Алиевой. Подчеркивается роль исследователя в деле изучения и пропаганды азербайджанского декоративно-прикладного искусства, нашедшее отражение в 8 монографиях и 170 научных статьях ученого. Рассматривается общественная и педагогическая деятельность ученого-искусствоведа.

Ключевые слова: искусствовед, ученый, декоративно-прикладное искусство, ковер, народное искусство.

Sevil Sadykhova (Azerbaijan)

The researcher who devoted her life to the art and her people

The article is devoted to creative and scientific activity of the famous Azerbaijan art critic, Honoured Art Worker, doctor of art, professor Kubra knanyan Aliyeva. There is stressed the role of the researcher in the sphere of the study and propaganda of Azerbaijan decorative-applied art reflected in 8 monographs and 170 scientific articles of the scientist. Social and pedagogical activity of the scientist-art critic is also examined here.

Key words: art critic, scientist, decorative-applied art, carpet, folk art.